

I dag er mere end halvdelen af jordens befolkning vokset op som 'indfødte' digitale brugere af computere, iPod, Nintendo, mobiltelefoner og alskens andre elektroniske apparater, mens de digitale 'immigranter' bliver stadig færre og frem for alt: De bliver ældre. Den dag er ikke længere så fjern fremtid hvor man må rundt til landets ældre befolkning for at finde mennesker der stadig husker regnestokken, skrivemaskinen og spritduplikatoren. Noget tyder på at det vil gå på samme måde med ordbøger og andre opslagsværker på papir. Lad os se hvordan situationen ser ud omkring os.

Digitale ord i den store verden

I en ph.d.-afhandling fra 2009 undersøgte den thailandske forsker Atipat Boonmoh brugen af engelske ordbøger ved et universitet i Bangkok (her gengivet efter: A. Boonmoh, H. Nesi: »A survey of dictionary use by Thai university staff and students, with special reference to pocket electronic dictionaries«, i: *Horizontes de Lingüística Aplicada*, 6 (2), s. 79-90). I undersøgelsen indgik oplysninger fra 30 engelskundervisere på universitetets sproginstitut og fra i alt 1.211 studerende fordelt på forskellige studier på universitetets tre fakulteter. Afhandlingen afdækker flere interessante forhold. Blandt andet påvises en generationskløft mellem undervisere og studerende. Næsten alle underviserne angav at de foretrak en etsproget ordbog frem for en tosproget, og mere end to tredjedele foretrak den etsprogede papirordbog til både læsning og skrivning. De mest erfarne undervisere, dem med 20 til 30 års undervisningserfaring, oplyste at de aldrig brugte elektroniske ordbøger. Generelt var underviserne afvisende over for brugen af elektroniske lommeordbøger og havde ikke tillid til kvaliteten af indholdet. En elektronisk lommeordbog er en lille håndholdt computer der typisk indeholder flere ordbøger, både et- og tosprogede.

For de studerende var billedet et noget andet. Selv om langt de fleste ejede en etsprogsordbog, var det kun en fjerdedel af dem der foretrak denne, mens hele tre fjerdedele sagde at de foretrak en tosprogsordbog. Med tilsammen over 90 % var tosprogede papirordbøger og elektroniske lommeordbøger langt de mest foretrukne ordbøger til både læsning og skrivning.

De elektroniske lommeordbøgers popularitet understreges af at tre fjerdedele af de studerende angiver denne som deres foretrukne valg hvis de skulle anskaffe en ny ordbog. Og det endda på trods af prisen: En elektronisk lommeordbog koster mellem 2.900 og 15.000 baht (485 til 2.500 kroner), mens papirordbøger kan købes for 420-900 baht for en etsproget (70-150 kr.) og 140-500 baht for en tosproget (25-85 kr.).

Digitale ord i Danmark

Nu er Thailand jo ikke Danmark, og flere forhold lader sig ikke

overføre direkte. For eksempel har de færreste studerende i Thailand deres egen computer, og adgangen til internettet er væsentlig mere begrænset. Ifølge oplysninger fra Internet World Stats havde 84,2 % af danskerne internetadgang i 2009, mens det tilsvarende tal for Thailand blot var 24,4 %. Det kan forklare hvorfor de elektroniske lommeordbøger er så populære blandt de thailandske unge: De er nemme og hurtige at bruge, de kræver ikke adgang til computer eller internet, og man kan oven i købet høre lydfiler med udtale af de engelske ord.

Alligevel er spørgsmålet – i den globaliserede verden vi lever i – om det ikke er mere nærliggende at hæfte sig ved de træk der er fælles for de to lande. De thailandske underviseres modvilje mod de elektroniske lommeordbøger er ifølge afhandlingen ikke sagligt begrundet i ordbøgernes indhold og funktioner, men skyldes snarere undervisernes manglende fortrolighed med de digitale medier. Og omvendt vidner de studerendes svar om at de godt er klar over de etsprogede ordbøgers højere prestige. Universitetet har en officiel regel der anbefaler én bestemt ordbog (*Longman Active Study Dictionary*), og denne er tilmed den eneste godkendte til brug ved eksamen. Mange af de studerende har derfor i sagens natur anskaffet ordbogen; de bruger den bare ikke i nævneværdig grad.

Situationen er altså den at universitetets ansatte selv foretrækker den etsprogede ordbog og anbefaler den til de studerende. Underviserne bruger den selv mest i bogform, sekundært på cd-rom. De studerende derimod foretrækker

tosprogsordbøgerne og allerhelst på en elektronisk lomme-computer. Men det foregår i det skjulte, under bordet hvor de ikke bliver bemærket, for de studerende er klar over at det ikke er velset. Underviserne er generelt for dårligt orienterede om lommeordbøgernes indhold og hvad de kan bruges til. Man kan godt få den tanke at der måske alligevel ikke er så langt fra Thailand til Danmark hvis man lavede en tilsvarende undersøgelse herhjemme.

Da elektroniske ordbøger begyndte at udkomme i større målestok i løbet af 1990'erne, var der selvfølgelig en del af de sædvanlige teknikentusiaster der var hurtige til at dømme papirordbogen færdig. Vi andre, mere besindige og bogelskende, vidste bedre og lod os ikke lokke på den galej. En bog ved man hvad er; den går ikke af mode fordi nogle smarte it-folk finder på noget nyt. Men efter årtusindskiftet begyndte forlagsbranchen alligevel at mærke krisen. Salget af trykte ordbøger gik ned, i begyndelsen langsomt, derefter hurtigere, og fra 2008 faldt omsætningen ifølge chefen for Gyldendal Fakta, Lars Boesgaard, med 10-15 % om året. De seneste tal tyder på at nedgangen nu er på over 25 % – skønnet er forbundet med en vis usikkerhed fordi forlagene af konkurrencehensyn ikke ønsker at oplyse de præcise tal, ikke mindst for den del der afsættes til supermarkederne uden om de sædvanlige distributionskanaler. For at modgå udviklingen har forlagene, med skiftende held, forsøgt at finde alternative kilder til indtjening på ordbøger og opslagsværker i digitale udgaver. Man har solgt cd-rom'er sammen med de trykte ordbøger og åbnet onlineversioner, enten som betalingstjenester eller reklame-

finansierede. Samtidig begyndte elektronikfirmaerne at sælge elektroniske lommeordbøger og oversættelsesværktøjer til at tage med overalt. Alligevel var ordbogseksperter og forlagsfolk indtil for bare et par år siden stadig splittede i deres vurdering af det elektroniske medium og hvad det ville betyde for de trykte ordbøger. Sådan er det ikke længere.

Ifølge en artikel i *Bogmarkedet* (26. januar 2009) er der »udsigt til at en meget væsentlig del af de store forlags udgivelser inden for ordbøger, leksika og undervisningsmaterialer inden for en kort årrække primært vil sælges digitalt«, og Gyldendals direktør, Stig Andersen, vurderer i samme artikel at »undervisningsbøger og i sidste ende også store dele af faglitteraturen og skønlitteraturen vil gå den digitale vej, så snart der er udviklet digitale læsemaskiner, der har den samme attraktionsværdi og blødhed, som fysiske bøger har«. Hvis man følger med i sin daglige avis, vil man vide at også den udvikling er godt i gang.

I 2008 tog Gyldendal for alvor den digitale udfordring op og lancerede et websted med adgang til de kendte røde ordbøger. Det begyndte med engelsk og siden fulgte tysk, fransk, spansk og svensk. Ud over tosprogsordbøgerne giver stedet adgang til *Klinisk ordbog* og to engelske etsprogsordbøger: *Oxford Dictionary of English* og *Oxford Thesaurus of English*. Senest har Gyldendal pr. 1. marts 2010 købt L&H Ordbøger med deres serie af tosprogede specialordbøger inden for kommerciel, juridisk, økonomisk og teknisk sprogbrug for både engelsk og tysk. Udviklingen fortsætter den tendens der har været til centralisering i ordbogsbranchen, hvor Gyldendal har opkøbt konkurrenterne en efter en: Munksgaard, Systime, Gad, Schultz ...

Dermed har Gyldendal rustet sig til at tage kampen op med Danmarks mest benyttede ordbogssite, *ordbogen.com*. Dette websted har utvivlsomt haft en fordel af at have været først på markedet. Firmaets første onlineordbog blev lanceret i 2003, og siden er der kommet flere til efter den model som Gyldendal siden har overtaget: en betalingstjeneste med samtidig adgang til en række forskellige ordbøger. *Ordbogen.com* tilbyder tosprogsordbøger inden for engelsk, tysk, fransk, spansk, svensk, portugisisk og italiensk. Desuden er der adgang til den etsprogede *Den Danske Netordbog*, en videreførelse af Systimes *DanskOrdbogen*, udviklet ved Center for Leksikografi ved Handelshøjskolen i Århus, og en række danske specialordbøger inden for musik, regnskabsteknik, teknik og bilteknik samt en ordbog over faste vendinger. Senest har *ordbogen.com* indgået et samarbejde med Politikens Forlag og vil fra april 2010 udgive netudgaver af *Nudansk Ordbog* og Politikens tosprogede ordbøger for engelsk, tysk og fransk.

Ordbogen.com har i øjeblikket omtrent otte gange så meget trafik på deres servere som Gyldendals onlineordbøger.

Det placerer dem ifølge webinformationsfirmaet *Alexa.com* som nummer 78 på oversigten over netadresser i Danmark. Gyldendals ordbøger må tage til takke med en placering som nummer 1.118, mens Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs *ordnet.dk* indtager plads nummer 829 og *sproget.dk* nummer 2.145 (statistik pr. 7. marts 2010).

Digitale ord i Det Danske Sprog- og Litteraturselskab

Og hvordan placerer Det Danske Sprog- og Litteraturselskab sig så i det digitale landskab? Jo, umiddelbart ser det ganske fornuftigt ud. Med udgangen af 2009 afsluttedes den første fase af den digitale ordbogssatsning *ordnet.dk*. *Ordbog over det danske Sprog* har ligget på nettet siden november 2005, mens *KorpusDK* blev lanceret i 2008. Som det sidste element på siden blev *Den Danske Ordbog* offentliggjort i en netudgave i november 2009. I den version er *ordnet.dk* blevet den mest besøgte af Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs hjemmesider med over 5.000 såkaldt unikke besøgende på en almindelig hverdag (unik betyder i denne sammenhæng at samme besøgende kun tælles med én gang i statistikken, også selvom man foretager flere søgninger).

Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs digitale ordbøger er kun tilgængelige for almindelig brug på internettet. Selvom der har været en del forespørgsler på en cd-rom-version, er det næppe et medie der har fremtiden for sig. Der er mere der peger på at fremtiden tilhører de håndholdte minicomputere. Den elektroniske lommeordbog er ganske vist aldrig blevet så udbredt i Europa som i Thailand og resten af Asien, og det samme gælder dens fætter, PDA'en. En PDA er ifølge *Den Danske Ordbog* en »lille, bærbar computer som kan ligge i håndfladen, og som typisk bruges som kalender, adressebog el.lign. – betjenes ved at man trykker med fingeren eller med en pen på en skærm eller et lille tastatur«, altså stort set det samme som lommeordbogen, bortset fra at den kan rumme andre programmer end ordbøger. Udviklingen går i retning af at PDA'en smelter sammen med mobiltelefonen så man får en mobiltelefon med stadig flere af den almindelige computers funktioner. Det bedst kendte eksempel er Apples iPhone – og iPod Touch, som er samme apparat uden telefon – men flere andre mobiltelefonproducenter har taget konkurrencen op og har lanceret deres bud på en smartphone eller smarttelefon som dimsens kaldes.

Over 100.000 danskere ejer allerede en iPhone, og de har mulighed for at vælge og downloade et hav af små applikationer til deres iPhone eller iPod Touch, nogle gratis, andre mod betaling.

I marts 2010 fandtes der 170.000 af den slags *apps* tilgængelige i Apples App Store. Og de bliver brugt: I december 2009 downloadede danskerne over 2 millioner iPhone-programmer. Eftersom 70 % af indtægten fra betalingen går til udvikleren af applikationen, siger det sig selv at det er et interessant marked for forlagene, som ellers har haft svært ved at finde et modtræk til tidens krav om at alt skal ligge gratis på nettet. Som de første lancerede Politiken i begyndelsen af sidste år fem tosprogsordbøger (engelsk, tysk, fransk, spansk og italiensk) der kunne hentes for under en halvtredser, og på trods af visse tekniske begyndervanskeligheder forlyder det at det forretningsmæssigt har været en succes. Sidst på året fulgte Gyldendal trop med iPhone-versioner af deres ordbøger for engelsk, tysk, spansk og fransk. *Ordbogen.com* findes ikke som app, men firmaet har udviklet en særlig iPhone-venlig version af deres hjemmeside så den også fungerer på den lille skærm.

I den verden er Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ikke rigtig kommet med endnu, men det er nok nødvendigt hvis man vil følge med tiden og være der hvor de digitale indfødte befinder sig. Og tiden er også til de håndholdte computere med små skærme. Her må selskabet enten selv investere resurser i at udvikle en særlig software eller stille data til rådighed for andre som kan gøre det. Der kan eksempelvis oprettes en webtjeneste (dvs. en datakilde som er tilgængelig via nettet) som kan levere ordbogsopslag m.m. til en række forskellige applikationer, herunder de nævnte ordbogs-apps til iPhone.

Et kendetegn ved de digitale medier er at de er åbne på en helt anden måde end de trykte medier: Ved hjælp af link kan man hoppe fra én side til en anden, man kan genbruge data og forbinde dem på tværs. Det var da også fra starten den bærende idé med *ordnet.dk* at flere forskellige resurser skulle knyttes nærmere sammen. Fra *Den Danske Ordbog* kommer man nemt til *KorpusDK* og kan se yderligere eksempler på opslagsord eller ordforbindelser, eller man kan gå direkte til det tilsvarende opslagsord i *Ordbog over det danske Sprog*. Det er derfor et stort plus at Det Danske Sprog- og Litteraturselskab råder over både ordbøger og tekstsamlinger inden for samme institution så vi dels kan give supplerende oplysninger om ordene, dels give brugerne mulighed for at foretage deres egne undersøgelser.

Hvis tingene skal fungere optimalt, stilles der imidlertid nogle krav til datas beskaffenhed og hvordan de organiseres. Kodeordene i den forbindelse er *datastruktur* og *dataformat*. Hvis man skal udnytte mediets muligheder for at sammenkoble resurser og linke internt såvel som eksternt, indebærer det at data skal være struktureret hensigtsmæssigt. I arbejdet med *ordnet.dk* er der lagt en betydelig indsats i at forbedre datastrukturen, og også fremover vil der være behov for

løbende at ændre og tilpasse strukturen. Ideelt set kan man med den rette datastruktur publicere det samme indhold i forskellige medieformer, fx via den nævnte webservice. En moderne ordbog skal med andre ord betragtes som en todelt størrelse bestående af to principielt uafhængige komponenter: en indholdsdel, typisk i form af en database, hvor de enkelte oplysningselementer lagres i en nærmere fastlagt struktur, og en præsentationsdel hvor brugerne ser en bestemt grafisk repræsentation af data, hvad enten det sker i form af en traditionel bogside eller på en skærm til fx en pc, en smartphone eller det seneste skud på computerstammen, *tabletcomputeren*, der kan beskrives som en mellemting mellem en bærbar computer og en iPhone.

Hvis data skal kunne udveksles med og bruges af andre end os selv, er det vigtigt at de kan antage et format som umiddelbart er tilgængeligt og foreneligt med andres data. Det er også vigtigt af hensyn til fremtiden: Hvis den digitalt dokumenterede viden skal være tilgængelig for vores efterkommere, må vi sikre os at de digitale data kan forstås af fremtidens computere. Det er grunden til at der i den digitale verden tales meget om *standarder* og *standardformater*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab er også en del af denne større verden og indgår bl.a. i et større samarbejdsprojekt mellem humanistiske forskningsmiljøer i Danmark, *DK-CLARIN*. Målet er at udvikle en forskningsinfrastruktur hvor humanistiske forskere dels kan stille egne data til rådighed for andre, dels selv drage nytte af andres arbejde. Det er ikke svært at indse at det er en fordel for den enkelte forsker hvis man i forbindelse med et projekt kan undgå en stor og dyr indsamlingsfase fordi data, eller blot en delmængde deraf, foreligger i forvejen. Det er også en fordel for den der stiller sine data til rådighed for andre, hvis en kollega i anden sammenhæng beriger data med nye annotationer eller udvikler et værktøj til analyse af dem.

Betingelsen for succes er at data lever op til nogle fælles formater som gør at de kan udveksles med andre. Og for selskabet gælder det ikke kun de projekter der medvirker i udviklingsfasen af *DK-CLARIN*, men alle dele af selskabets virksomhed der resulterer i digitale ord. Ordbøger og andre opslagsværker er ganske vist længst fremme i den digitale udvikling, men der er ingen grund til at tro at udviklingen stopper der. Undervisningsbøger og andre fagbøger ser ud til at være det næste område der følger efter, og med den udvikling af e-bogs-læsere der er i gang, skulle det gå mærkeligt til hvis ikke også de almindelige trykte bøger og blade bliver seriøst udfordret af de digitale ord inden for en overskuelig tidshorisont. Og her må selskabet være forberedt.

Også digitale immigranter må vise vilje til integration.